

proved through a combination of safety components and the results of import substitution. The necessity of a permanent combination of import substitution processes and ensuring economic security has been determined, and especially when the openness of the internal market is intensified, the economic structure of the state is liberalized, the level of competitiveness of production is not created, the institutional environment is not formed.

The highlighted of conceptual influence of the internal market on the formation and strengthening of the corresponding interconnections. The domestic market provides the interface between the elements of import substitution and economic security, defines the state of the economic development of the state, where the consumption of imported goods does not pose a threat to its security and characterizes the ability to efficiently and rationally use economic potential.

Key words: *import substitution, economic security of the state, internal market.*

Стаття надійшла 19 грудня 2017 р.

УДК 330.101.2:35.977.535.3

М. М. Медвідь

ДЕРЖАВНА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ

За результатами аналізу наукових праць та завдяки застосуванню абстрактного мислення обґрунтовано невірне нормативно-правове співвідношення понять державної безпеки як складової національної безпеки. Представлено розвиток концепції державної та національної безпеки, положення якої доповнено понятійно-категоріальним апаратом, що запобігає невідповідності понять і термінів. Запропоновано внесення змін до нормативно-правових актів згідно зі сформульованими автором визначеннями «державна безпека» та «національна безпека».

Ключові слова: *державна безпека, національна безпека.*

Постановка проблеми. Дослідженню безпеки у різних сферах учені приділяють значну увагу. Економічна, соціальна та воєнна безпека була, є й буде об'єктом наших розвідок [1–3]. Проте чимало наукових праць з дослідження безпеки не сприяють формуванню чіткого понятійно-категоріального апарату, запобіганню протиріч у нормативно-правових актах тощо. Хоча, на думку деяких учених, дослідження з безпеки претендують на теорію [4].

У 2015 році у переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів [5], представлена у галузі знань

25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» спеціальність 251 «Державна безпека». У 2017-ому до згаданого переліку внесено зміни [6], зокрема, до тієї ж галузі знань прописано спеціальність 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)».

У практиці терміни «державна безпека» і «національна безпека» сприймаються як синоніми. Проте, оскільки у переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів, є спеціальності і «Державна безпека», і «Національна безпека», то відповідно повинна бути різна підготовка за ними, адже у процесі їх реалізації формуються різні компетентності у здобувачів тощо. Поняття цих термінів також мають бути різними.

Стан дослідження. З цього напрямку існують нормативно-правові акти та дослідження вчених, з положеннями та думками яких неможливо погодитися. Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України», національна безпека – це «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти й науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики й енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних і водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології та навколишнього природного середовища й у інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [7, ст. 1].

Проте національність, як і її безпека, не обмежується державою. Вважаю, що цьому поняттю більше відповідає термін «державна безпека». Однак, відповідно до згаданого Закону, державна безпека є лише складовою національної безпеки і на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці

України, стабільності в суспільстві у сфері державної безпеки є: «розвідально-підбивна діяльність іноземних спеціальних служб; загроза посягань з боку окремих груп та осіб на державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, права і свободи громадян; поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності; злочинна діяльність проти миру і безпеки людства, насамперед поширення міжнародного тероризму; загроза використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на території України; можливість незаконного ввезення в країну зброї, боєприпасів, вибухових речовин і засобів масового ураження, радіоактивних і наркотичних засобів; спроби створення і функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань та намагання використати в інтересах певних сил діяльність військових формувань і правоохоронних органів держави; прояви сепаратизму, намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України» [7, ст. 7].

На мою думку, співвідношення понять державної безпеки як складової національної безпеки теж не є вірним, оскільки на території однієї держави може проживати декілька національностей. Саме тому, спираючись на зазначений підхід нормативно-правового акта [7], деякі вчені помиляються у своїх судженнях (скажімо, О. А. Чуваков [8]). Тимчасом є вчені, які мають також сумніви з приводу цього (Л. М. Шипілова [9], І. Ф. Корж [10], В. В. Чумак, Б. В. Бернадський [11] та інші), проте чітко не відображають різниці між поняттями «державна безпека» та «національна безпека».

Приміром, у своїй праці [9] Л. М. Шипілова звертає увагу на те, що «за часів СРСР існував Комітет державної безпеки, більшість функцій та повноважень якого були спрямовані на забезпечення безпеки держави. Це не випадково, оскільки поняття «держава» як основна і вища форма політичного життя суспільства включає три ознаки: націю, територію і суверенітет. Без наявності хоча б однієї ознаки неможливо говорити про безпеку держави. Саме тому таким важливим є також поняття суверенітету. Суть його полягає у верховенстві та незалежності державної влади, що знаходить свій прояв у відносно самостійному вирішенні всіх питань внутрішньо- та зовнішньополітичної діяльності. Виходячи зі змісту Закону «Про основи національної безпеки України» (ст. 8), визначаються заходи, які необхідно вжити для забезпечення національної безпеки у різних сферах, зокрема і у сфері державної безпеки. Суть цих заходів дає підставу зробити висновок, що значення поняття «державна безпека» звужується до відображення домінуючих внутрішньо- і зовнішньополітичних умов. Отож

поняття «державна безпека» застосовується як частина цілого, тобто є сферою національної безпеки, а це, з огляду на вищезазначене, недоречність» [12, с. 9].

Метою статті є формування понятійно-категоріального апарату державної та національної безпеки.

Виклад основних положень. З огляду на феноменологічну теорію емпіричних наук і маючи на меті упорядкування й узагальнення фактів, що стосуються державної та національної безпеки, опишемо властивості і величини їхніх предметів і процесів, не вникаючи в їх механізми.

Виходячи з нормативно-правового акта [7], припустимо, що

$$\text{Національна} + \text{безпека} > \text{Державна} + \text{безпека}, \quad (1)$$

тоді логічно

$$\text{Національна} > \text{Державна}. \quad (2)$$

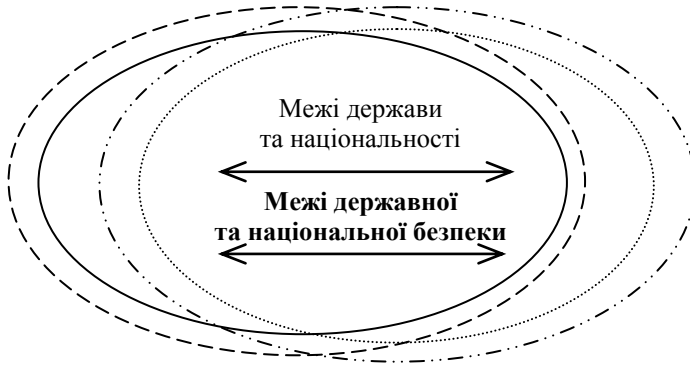
Розглянемо поняття «національність» та «держава».

Національність – 1. Те саме, що нація 2. Належність до якої-небудь нації [12, с. 232]. *Нація* (лат. *nation* – плем'я, народ) – велика соціально-історична спільнота, яка характеризується спільністю умов життя (економічних, соціальних, політичних), території, мови, певних рис психології (свідомості, інтересів, національного менталітету тощо), своєрідним національним складом характеру, що виявляється в особливостях культури та побуту. Такі ознаки забезпечують та історично обумовлюють цілісність нації, її економічні, культурні інтереси, її комунікативність, внутрішні та зовнішні зв'язки. Важливу роль у формуванні нації відіграє держава, однак наявність державності не є обов'язковою його ознакою. У сучасній науці сформувалися два основні підходи до розуміння нації: як політичної спільноти (політичні нації) громадян певної держави та як етнічної спільноти, якій властива спільність етнокультурних ознак (мови, самосвідомості, культурно-історичних традицій) [13, с. 546].

Держава – організація економічної, політичної, правової та ідеологічної влади в суспільстві, за допомогою якої забезпечується її цілісність і безпека, здійснюється виконання загальнолюдських та класових соціально-економічних функцій. Виникнення держави зумовлено появою та розвитком економічної нерівності у первісному суспільстві, зародженням класів у процесі його розпаду та зародженням рабовласницького ладу, потребою у виконанні загальних соціально-

економічних функцій, а також захисту членів суспільства від зовнішньої небезпеки [14, с. 313].

З наведених визначень можна стверджувати, що формула 2 і, відповідно, формула 1 є невірними. Авторське бачення зіставлення держави та національності, державної та національної безпеки за допомогою абстрактного мислення відображено на рис. 1.

Умовні позначення:

- межі держави
- межі національності
- межі державної безпеки
- · - · - · межі національної безпеки

Рис. 1. Зіставлення державної та національної безпеки

Межі української національності описані на сайті Міністерства закордонних справ України [15]: «й нині число осіб українського походження, які проживають за межами України, за приблизними підрахунками становить від 12 до 20 мільйонів. Найбільше закордонних українців проживає в Російській Федерації (за офіційною статистикою – 1,93 млн осіб, які ідентифікують себе як етнічні українці, за неофіційною статистикою – понад 10 млн. осіб); в Канаді (1 209 085 осіб українського походження); в США (згідно з даними офіційної статистики – 892 992 особи, неофіційної – реальне число представників українського етносу в США становить понад 1,5 млн осіб). Серед країн проживання найбільших українських громад зарубіжжя – Бразилія (500 тисяч), Казахстан (333 тисячі), Молдова (477 тисяч), Аргентина (250–300 тисяч), Республіка Білорусь (159 тисяч), Німеччина

(123,3 тисячі), Узбекистан (близько 87 тисяч). Численні українські громади проживають також у Румунії (згідно з результатами останнього перепису населення (2011 р.), на території Румунії проживають 51,7 тис. етнічних українців), далі йдуть Латвія (45,69 тис.), Польща (49 тисяч), Велика Британія (за неофіційною статистикою близько 30 тисяч), Азербайджан (за офіційними даними, 29 тисяч, за неофіційними – не більше 15 тисяч), Естонія (22 тисячі), Франція (близько 30 тисяч), Киргизстан (22,9 тис.), Туркменістан (за офіційними даними, близько 23 тисяч, за неофіційними – не більше 14 тисяч), Чехія (понад 22 тисячі), Литва (22 тисячі), Сербія і Чорногорія (понад 20 тисяч), Австралія (38,8 тис.), Австрія (близько 12 тисяч), Словаччина (7,43 тис.), Парагвай (10–12 тисяч), Грузія (7 тисяч), Угорщина (понад 8 тисяч), Боснія і Герцеговина (близько 5 тисяч), Хорватія (4 тисячі), Таджикистан (понад 3 тисячі), Болгарія (1,8 тис.), Вірменія (1,6 тис.), Чилі (близько 1 тисячі). Велика кількість українських громадян – представників української тимчасової трудової міграції зосереджена в Іспанії (86 тисяч), Португалії (близько 42 тисяч), Греції (понад 32 тисячі).

Відповідно, до загроз національній безпеці слід віднести ідентифікацію національності населення тієї чи іншої держави. То важливо для держави, у якій ця національність є основною й за умов зменшення її загальної чисельності населення. На рис. 1 відображено загальне поле державної й національної безпеки, до загроз якої доцільно віднести негативні динаміки зміни значень показників зовнішньої міграції та природного руху населення. Динаміка значень зазначених показників України відображена на рис. 2 і 3. З 2005 року спостерігається міграційний приріст населення України (рис. 2). Проте сумнівно, що він відбувається за рахунок представників основної національності держави.

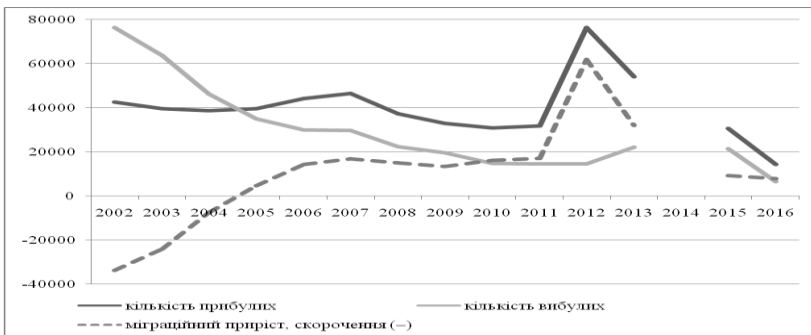

Рис. 2. Динаміка значень показників зовнішньої міграції

Складено автором за джерелом 16 (статистичні дані 2014 року відсутні).

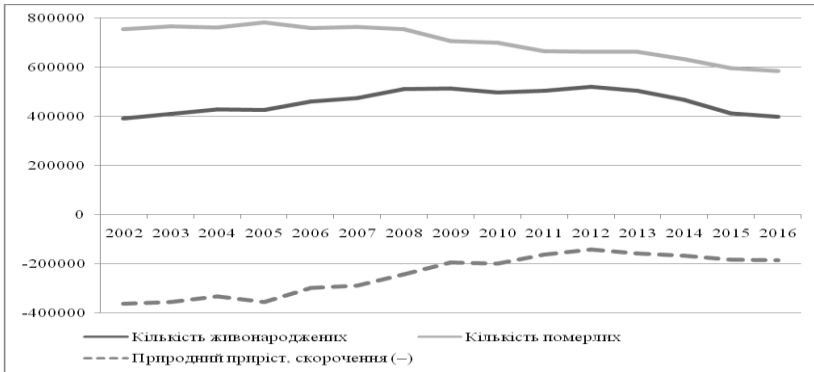

Рис. 3. Динаміка природного руху населення

Складено автором за джерелом 16.

Проблема національної безпеки найперше є економічною, її досліджує спеціальність демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика (за новим переліком спеціальностей – спеціальності 051 «Економіка» та 232 «Соціальне забезпечення») [17]).

Що стосується поняття державної безпеки, то вчені, котрі мають сумніви стосовно підходу, що державна безпека є складовою національної безпеки, пропонують такі її визначення:

– «...це збалансований стан функціонування держави як політичного інституту влади, який досягається шляхом прогнозування, попередження, виявлення та мінімізації негативного впливу існуючих і ймовірних загроз основним ознакам держави (насамперед, інститутам державної влади, територіальній цілісності, суверенітету, грошово-кредитній та податковій системам) і дозволяє державі ефективно реалізовувати своє соціальне призначення щодо забезпечення подальшого розвитку особи (громадянина), суспільства та держави» [10, с. 74];

– «...це система гарантій, що передбачає збалансований стан функціонування держави, під яким маємо на увазі стан міцності та непорушності державного і суспільного ладу держави, її територіальної цілісності й незалежності у визначенні зовнішньої та внутрішньої політики. Це передбачає і стан захищеності, гарантований системою суспільних відносин та здатністю держави протистояти глобальним викликам і ворожим діям суб'єктів міжнародних відносин» [11].

Наведені дефініції є логічними і з ними слід погодитись.

Висновки. Матеріал статі, звісно, дискусійний. Попри це її науковою новизною є розвиток концепції державної та національної безпеки, положення якої доповнені понятійно-категоріальним апаратом, що запобігає невідповідності понять і термінів. Запропоновано внести зміни до нормативно-правових актів згідно зі сформульованими автором визначеннями «державна безпека» та «національна безпека»:

1. Змінити назву Закону України «Про основи національної безпеки України» на «Про основи державної та національної безпеки України» й у ст. 1 цього Закону поміняти визначення «національна безпека» на «державна безпека», замінивши у ньому «національні інтереси» на «державні інтереси» та вилучивши з них інтереси міграційної політики, і навести визначення державної безпеки у такій редакції: *«Державна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз державним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, охорони здоров'я, освіти й науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова й інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондів ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту і зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних і водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології та навколишнього природного середовища та в інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз державним інтересам».* У цій же статті Закону України дати визначення національної безпеки у такій редакції: *«Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і суспільства, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам у сферах міграційної політики, охорони здоров'я, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та в інших сферах при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам».*

2. Внести відповідні зміни до зазначеного Закону та інших нормативно-правових актів, враховуючи запропоновані поняття державної та національної безпеки, зокрема, у переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів, доцільно об'єднати спеціальності 251 «Державна безпека» та 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)» і назвати 251 «Державна та національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)».

1. Медвідь М. М. Фінансова безпека регіонів України (на прикладі Харківської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.05 / М. М. Медвідь; Полтав. нац.-техн. ун-т ім. Ю. Кондратюка. – Полтава, 2008. – 20 с.

2. Медвідь М. М. Методологія формування і розвитку людських ресурсів для використання у службово-бойовій діяльності: автореф дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.07 / М. М. Медвідь; Харків. нац.-екон. ун-т ім. С. Кузнеця. – Харків, 2015. – 40 с.

3. Медвідь М. М. Виявлення залежності забезпечення воєнної безпеки держав від їх участі у системах колективної безпеки / М. М. Медвідь // Актуальні проблеми економічної безпеки держави, регіону, підприємства: тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 травня 2017 р.) / упоряд. Л. М. Томаневич. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – С. 137–140.

4. Абрамов В. Теорія безпеки та інститути (про вибір методологічної основи наукового дослідження системи національної безпеки) / В. Абрамов, Р. Мошинський // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – № 3. – С. 5–13.

5. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.ada.gov.ua/laws/show/266-2015-п>.

6. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.02.2017 р. № 53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/53-2017-п/paran2#n2>.

7. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

8. Чуваков О. А. Національна і державна безпека: співвідношення понять / О. А. Чуваков // Правова держава. – 2012. – № 15. – С. 193–196.

9. Шипілова Л. М. Порівняльний аналіз ключових понять і категорій основ національної безпеки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 21.01.01 / Л. М. Шипілова; Ін-тут проблем нац. безпеки при РНБО України. – К., 2007. – 20 с.

10. Корж І. Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття / І. Ф. Корж // Правова інформатика. – 2012. – № 4 (36). – С. 69–75.
11. Чумак В. В. Теоретико-правовий аналіз понять «національна безпека» і «державна безпека» / В. В. Чумак, Б. В. Бернадський // Правничий вісник Університету «КРОК». – 2014. – Вип. 20. – С. 95–103.
12. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (гол.) та ін.; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Т. 5. – К.: Наукова думка, 1974. – 840 с.
13. Економічна енциклопедія: наукове видання / відп. ред. С. В. Мочерний. – В 3 т. – Т. 2. – К.: Академія; Тернопіль: Академія народного господарства, 2001. – 847 с.
14. Економічна енциклопедія: в 3 т. / відпов. ред. С. В. Мочерний. – Т. 1. – К.: Академія; Тернопіль: Академія народного господарства, 2000. – 863 с.
15. Отримання статусу закордонного українця: офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/otr>.
16. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
17. Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266: Наказ МОН України від 06.11.2015 р. № 1151 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1460-15>.

Медвидь М. М. Государственная и национальная безопасность: понятийно-категориальный аппарат

По результатам анализа научных работ и благодаря применению абстрактного мышления обосновано неверное нормативно-правовое соотношение понятий государственной безопасности как составляющей национальной безопасности. Представлено развитие концепции государственной и национальной безопасности, положения которой дополнены понятийно-категориальным аппаратом, что предупреждает несоответствие понятий и терминов. Предложено внесение изменений в нормативно-правовые акты в соответствии со сформулированными автором определениями «государственная безопасность» и «национальная безопасность».

Ключевые слова: государственная безопасность, национальная безопасность.

Medvid M. M. State and national security: concept-categorical apparatus

Judging by the analysis results of scientific works and employment of abstract thinking, non-correct normative – legal correlation of concepts – «state security» as part of «national security» is revealed. Scientific novelty of the article lies in the concept development of state and national security, the main points completed by concept-categorical apparatus that prevents from lack of correspondence between notions and terms. Changes to normative – legal rules in compliance with the au-

thor's definition of «state security» and «national security» are suggested. «State security is the protection of key interests of a person and a citizen, of society and the state due to which the development of the society is provided; timely detection, prevention and neutralization of real and potential threats to the state interests in the area of law enforcement activity; in combating corruption; in border and defense activity; in health care; in education and science, scientific- technical and innovative policy; cultural development of the population; provision of freedom of speech and informational security; social policy and pension provision; municipal services; finance services market; security of property, funds market and turnover of securities; tax and customs policy; in trade and enterprise activities, bank services market, investment policy; in revisory activity, monetary and currency policy, in information security, licensing, industry and agriculture, transport and communications, information technologies, energy and energy conservation, in functioning of natural monopolies, employment of mineral wealth, land and water resources and minerals; in ecology and environment protection, and in other spheres of state administration in case of negative tendencies in creating potential or real threats to the state interests». «National security is protection of key interests of a person and society due to which development of society, detection, prevention, and neutralization of real and potential threats to national interests in the sphere of migration policy, health care, cultural development of the population, provision of freedom of speech and information security, social policy and in other spheres in case of negative tendencies in creating potential or real threats to national interests is provided».

Key words: state security, national security.

Стаття надійшла 13 грудня 2017 р.

УДК 338.24

**Н. Я. Михаліцька,
Х. І. Цвайг**

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗРАХУНКІВ ІНТЕГРАЛЬНОГО ІНДЕКСУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Висвітлено сучасну систему індикаторів за складовими економічної безпеки, що використовується для визначення інтегрального індексу. Наголошено, що система окремих індикаторів недосконала, орієнтована переважно на показники розвитку торгівлі і фінансової безпеки, а не на розвиток реального сектора економіки, від якого залежать поліпшення практично всіх торгових і фінансових показників. З цього приводу звернуто увагу на теорію про базис та надбудову, розроблену класиками політичної економії.

Ключові слова: економічна безпека, інтегральний індекс, реальний сектор економіки.